

І. В. Отроценко

КАЗАХСТАН – США: СТРАТЕГІЧНИЙ ПАРТНЕРСЬКИЙ ДІАЛОГ

Взаємини із США залишаються одним із найважливіших пріоритетів зовнішньої політики Республіки Казахстан (РК). Сьогодні стратегічне співробітництво двох країн базується на взаємовигідній і рівноправній взаємодії в питаннях забезпечення глобальної та регіональної безпеки, зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, протидії міжнародному тероризму та екстремізму, збереження енергетичного балансу [Выступление Министра... 2011, 22]. Найважливішим документом для розвитку двостороннього співробітництва є “Хартія про демократичне партнерство між Республікою Казахстан і Сполученими Штатами Америки”. За підсумками офіційного візиту Н. Назарбаєва до Вашингтона у 1997 році були підписані Угода з експлуатації прикаспійських нафтогазових родовищ, Програма дій з економічного партнерства між Республікою Казахстан і Сполученими Штатами Америки, а також низка інших важливих документів. У ході візиту Б. Клінтон проголосив Казахстан “стратегічним партнером США в Центральній Азії” [Дипломатия жаршысы 2006, № 3 (9), 155]. У грудні 2001 року відбувся робочий візит президента Казахстану до США. Н. Назарбаєв і Дж. Буш підписали Спільну Заяву про співробітництво, де йшлося про намір зміцнювати довгочасне стратегічне партнерство. 29 вересня 2006 р. за результатами офіційного візиту Президента Республіки Казахстан у США була прийнята Казахстансько-Американська Спільна Заява, де, зокрема, зазначалося: “...ми повідомляємо про наш намір і надалі зміцнювати наше стратегічне партнерство шляхом зміцнення стратегічних діалогів по енергетиці, військовому співробітництву, торгівлі та інвестиціям, і демократизації. Ми виражаємо тверду впевненість, що розширене стратегічне партнерство наших країн буде сприяти безпеці, процвітанню і розвитку демократії у ХХІ столітті” [Дипломатия жаршысы 2006, № 3 (9)].

У ході зустрічі, що відбулася 11 квітня 2010 року у Вашингтоні, президент Назарбаєв і президент Обама обговорили питання зміцнення стратегічного партнерства між Сполученими Штатами

та Казахстаном і підтвердили своє прагнення активізувати двостороннє співробітництво з метою посилення ядерної безпеки та процесу нерозповсюдження, регіональної стабільності в Центральній Азії, а також на благо економічного процвітання і загальних цінностей [U.S., Kazakhstan... 2010]. Президенти підтвердили важливість довгострокового енергетичного партнерства між двома державами. Сполучені Штати привітали появу Казахстану в якості провідного світового виробника урану, що стало важливою подією у сфері диверсифікованості глобальних поставок енергоресурсів. Сполучені Штати і Казахстан виявили намір зміцнювати співробітництво в галузі ядерної енергетики та розвитку альтернативних джерел енергії. Сторони заявили про готовність заохочувати великі двосторонні комерційні проекти у сфері сільського господарства, які могли б зробити істотний внесок у розвиток ініціатив ООН і США щодо глобальної продовольчої безпеки. Лідери двох країн привітали проведення першої сесії щорічних двосторонніх консультацій, що відбулися 8–9 березня 2010 року у Вашингтоні, мета яких – розвиток всіх аспектів двосторонніх відносин, включаючи питання співробітництва в галузі безпеки та нерозповсюдження, універсальних цінностей і двостороннього партнерства у сфері економіки та енергетики [U.S., Kazakhstan... 2010]. Підписана у 2010 році науково-технічна угода між Казахстаном і США покликана сприяти розширенню взаємодії університетів і дослідницьких центрів двох країн, проведенню спільних досліджень у галузі освіти, охорони здоров'я, біотехнології, енергетики, інженерії та охорони навколишнього середовища [Идрисов 2012; див. також: Gast 2012].

Друге засідання щорічних казахстансько-американських політичних консультацій відбулося 24–25 березня 2011 р. в Астані. Наприкінці січня – на початку лютого 2012 р., під час офіційного візиту міністра закордонних справ РК Є. Казиханова до США у ході зустрічі з Держсекретарем США Х. Клінтон сторони обговорили весь комплекс співробітництва в політичній, торгово-економічній та культурно-гуманітарній сферах. Велика увага приділялася питанням забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки, диверсифікованості економіки РК через розвиток науково-технічної кооперації. США підтвердили, що мають намір і надалі залишатися поміж великих інвесторів і торговельних

партнерів Казахстану. Сторони виразили задоволення прогресом, досягнутим у зміцненні стратегічного партнерства. У ході цієї зустрічі було прийнято рішення про створення Казахстансько-американської комісії зі стратегічного партнерства. Є. Казиханов передав послання президента Казахстану його американському колезі, де відзначалася важливість зміцнення широкомасштабного партнерства, включаючи такі сфери, як стабілізація та відновлення Афганістану, реалізація регіональних проектів [Идрисов 2012].

9–11 квітня 2012 р. у Вашингтоні відбулося перше засідання Казахстансько-американської комісії зі стратегічного партнерства. Казахстанську делегацію очолив заступник міністра закордонних справ РК К. Умаров, американську – помічник Держсекретаря США з питань Південної та Центральної Азії Р. Блейк. Засідання відбулося у формі нарад робочих груп за такими напрямками: “Політичні питання та безпека”, “Демократія та права людини”, “Економічний і соціальний розвиток”, “Енергетика”. Також робота Комісії містила в собі три паралельні “треки”: перше засідання казахстансько-американської Робочої групи з науково-технічного співробітництва; роуд-шоу “Казахстан – привабливе інвестиційне середовище для американського бізнесу”, організоване АТ «Національне агентство з експорту та інвестицій “KAZNEX-INVEST”»; а також форум НПО за участю представників Гельсінської комісії та 15 американських правозахисних організацій. Сторони відзначили успішну співпрацю у сфері ядерної безпеки та непоширення. Окрему увагу було приділено переговорам щодо Афганістану в контексті функціонування т. зв. “Північної мережі поставок” і забезпечення мирного розвитку цієї країни. У межах економічного треку сторони обмінялися планами подальшої активізації співпраці в торгово-економічній галузі, у сфері енергетичної безпеки, щодо завершення процесу вступу РК до ВТО тощо. Сторони також домовилися активізувати підготовку до чергового засідання Спільної казахстансько-американської комісії з енергетичного партнерства восени 2012 р.¹. Під час засідання робочої групи з науково-технічної співпраці між

¹ В Вашингтоне состоялось первое заседание Казахстанско-американской комиссии по стратегическому партнерству // Казинформ. 16.04.2012. – <http://inform.kz/rus/article/2456010>

Казахстаном і США сторони домовилися співпрацювати задля розвитку інноваційного кластера навколо спеціальної економічної зони “Парк інноваційних технологій”. “Це передбачає спільну розробку концепції інноваційного кластера, визначення партнерів із США, залучення американського бізнесу задля відкриття центрів трансферта нових технологій, наукових і технологічних парків, центрів комерціалізації та впровадження науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських розробок”, – відзначив А. Кульсейтов, представник Національного агентства з технологічного розвитку РК². Також США докладуть зусиль задля впровадження програми цифрових бібліотек “Суперкорс” у Казахстані (через Університет Пітсбурга) для забезпечення доступу казахстанських наукових та освітніх організацій до електронних бібліотек. Казахстанська делегація провела низку переговорів із керівництвом ключових організацій США з інноваційного розвитку – Стенфордського університету, Стенфордського дослідницького інституту, Університету Каліфорнія Берклі, Університету Чикаго, Аргонської національної лабораторії³.

У 2011 році товарообіг між Казахстаном і США склав 2,74 млрд. доларів, що на 26 % більше аналогічних показників 2010 року. Частка експорту в загальному товарообігу склала 1,029 млрд. дол., що на 18 % більше, ніж за аналогічний період 2010 р. Основними групами казахстанського експорту до США стали нафтопродукти, металопродукція, мінерали, хімічні продукти тощо. Обсяг імпорту склав 1,714 млрд. дол. США, що на 30 % більше, ніж за аналогічний період 2010 р. Основу імпорту склали сільськогосподарська продукція та техніка, електроніка, транспортне обладнання, хімічна продукція, металовироби, продукти харчування тощо. За січень–березень 2012 р. товарообіг склав 572 млн. дол. (експорт – 149,3 млн., імпорт – 442,6 млн.), що на 51 % більше порівняно з аналогічним періодом 2011 року⁴.

² Казахстанско-американская комиссия по стратегическому партнерству утвердила план работы на 2012 год // Казинформ. 19.04.2012. – <http://inform.kz/rus/article/2457146>

³ Там же.

⁴ Сотрудничество Республики Казахстан с Соединенными Штатами Америки // МИД РК. 16.05.2012. – http://portal.mfa.kz/portal/page/portal/mfa/ru/content/policy/cooperation/europe_america/35

Обсяг валового притоку прямих американських інвестицій у РК 2011 р. становив 1,039 млрд. дол. У сьгоднішньому видобутку Казахстану американські компанії мають близько 29 %. “Це і є наочні факти, які свідчать про наше стратегічне партнерство”, – сказав на відкритті міжнародної конференції “Казахстан – США: 20 років партнерства в ім’я безпеки і розвитку” міністр нафти і газу РК С. Минбаєв [Компанії США... 2012]. За його словами, американські компанії задіяні у всіх великих нафтогазових проєктах Казахстану. Американські компанії є лідерами за обсягом інвестицій в енергетичний комплекс республіки. Разом із тим, – зауважують казахські експерти, – не завдаючи шкоди стратегічному партнерству зі США, Казахстан працює над диверсифікованістю структури партнерства із залученням фінансових і технічних ресурсів інших країн, виходячи із прагнення гарантувати дотримання своїх національних економічних інтересів [Т. Калиєв... 2011]. Важливу координуючу роль в енергетичній взаємодії між РК і США грає Спільна казахстансько-американська комісія з енергетичного партнерства, орієнтована на вироблення та реалізацію конкретного плану дій сторін по всіх енергетичних галузях. Робота комісії за останні роки показує, що співробітництво у сфері поновлюваної енергетики, енергозбереження і чистих енергетичних технологій стає все більше значимим напрямком [Идрисов 2012]. За короткий термін налагоджений постійний експертний діалог, і здійснений вихід на реалізацію конкретних проєктів. Активно розвивається і співробітництво в галузі освіти, науки та технологій. 2011 р. був підписаний Протокол про завершення двосторонніх переговорів по СОТ між Казахстаном і США. Членство в СОТ вигідно не лише для Казахстану, а й для великих американських компаній, які все більше залучаються на цей ринок, що швидко розвивається, – стверджує конгресмен США Ден Бертон, голова підкомітету Європи та Євразії Комітету з міжнародних відносин Конгресу США⁵.

Важливими елементами стратегічного партнерства між Республікою Казахстан і Сполученими Штатами Америки є співробітництво у сферах нерозповсюдження ядерної зброї, оборони та

⁵ За 20 лет Казахстан стал ключевым союзником США – конгрессмен США Дэн Бертон // Казинформ. 13.03.2012. – <http://inform.kz/rus/article/2447772>

безпеки, торговельно-економічне співробітництво, енергетичне партнерство [Иватова 2006]. Одним із найважливіших напрямків залишається військове співробітництво, у тому числі, зусилля щодо стабілізації ситуації в Афганістані.

На стосунки Казахстану зі США позитивно впливає й той факт, що Астана активно підтримує зусилля Вашингтона щодо стабілізації в Афганістані. Зокрема тому, що стабілізація Афганістану дозволить уникнути не лише погіршення та наростання військово-політичного конфлікту, але й імовірності того, що численні терористичні угруповання та релігійні екстремісти поширяться на терени прилеглих держав [Стратегическое партнерство... 2008, 14]. Створена так звана “Північна мережа поставок”, що дозволила Сполученим Штатам здійснювати транзит через казахстанську територію в ІРА. Крім того, у листопаді 2011 р. в Астані відбулося 12-те засідання Міжнародної контактної групи по Афганістану. У червні 2012 р. стало відомо, що Казахстан візьме “найактивнішу участь” у забезпеченні для сил США та НАТО зворотного транзиту з Афганістану. Так заявив радник Президента РК з політичних питань Є. Єртисбаєв, наголосивши, що “ми є союзниками Сполучених Штатів” [Советник Назарбаєва... 2012]. “За 10 років дуже багато зроблено й у боротьбі з тероризмом, й у боротьбі з наркотрафіком, у боротьбі з політичним радикалізмом у будь-якій формі, в тому числі й релігійній. Зараз по Афганістану Казахстан проводить найактивніше співробітництво в усіх сферах з Америкою”, – підкреслив він [Советник Назарбаєва... 2012]. Нещодавно Північноатлантичний альянс уклав угоди із трьома державами Центральної Азії, включаючи Казахстан, про повернення встаткування через їхні території, коли НАТО буде завершувати свою операцію в Афганістані.

Із врегулюванням афганського питання пов'язаний наступний амбітний проект, який жваво підтримує Астана. У листопаді 2011 р. у Вашингтоні відбулася міжнародна конференція “Центральна Азія, Афганістан і Новий Шовковий шлях”, організована одним із впливових наукових центрів Америки – Фондом Джеймстаун. Там була представлена нова регіональна політика США, пріоритети якої сформулювала Держсекретар США Х. Клінтон у ході візиту до Індії в липні 2011 року. На конференції виступив помічник Держсекретаря США з питань Південної та Центральної

Азії Р. Блейк, який підкреслив, що “Новий Шовковий шлях” має глибокий історичний характер. Його розвиток сприятиме відродженню Афганістану через посилення регіональних торгово-економічних відносин між країнами Південної та Центральної Азії у всіх напрямках – із півночі на південь, із заходу на схід. Для цього США разом із ключовими гравцями регіону, у тому числі з Росією, Китаєм, Індією і Пакистаном, а також всіма центральноазіатськими державами і Казахстаном готові розпочати роботу над практичною реалізацією індустріальних та інфраструктурних проєктів. Із цією метою будуть підключатися регіональні та міжнародні фінансові інститути⁶. Філософію Казахстану щодо “Нового Шовкового шляху” виклав посол РК у США Є. Ідрісов. Він підкреслив, що розпочата в регіоні робота, повністю підтримувана Казахстаном, має призвести до диверсифікованості торгово-економічних відносин і зміцнення регіональної інтеграції на новому якісному рівні⁷. Слід зазначити, що кількома роками раніше, під час обговорення казахським експертним середовищем Ідеї Великої Центральної Азії (концепція проф. Ф. Старра), попередниці “Нового Шовкового шляху”, фахівці підкреслювали, що стабільність та розвиток інтеграції у Великій Центральній Азії вимагає концентрації зусиль на таких пріоритетних напрямках: сприяння регіональній транзитній торгівлі, енергетика, розвиток транспортної інфраструктури [Стратегическое партнерство... 2008, 17]. Тоді хтось із казахських експертів запропонував розглядати проєкт Великої Центральної Азії як бізнес-проєкт, запропонований США; у випадку, якщо КНР і Росія його не схвалюють, вони можуть запропонувати своє бачення регіональної політики, а Казахстан, у рамках своєї бага-

⁶ У липні 2012 р. Р. Блейк у своєму виступі у Комітеті з іноземних справ Палати представників Конгресу нагадав, що Держсекретар Х. Клінтон багато разів протягом минулого року говорила про своє бачення економічного співробітництва в регіоні, лібералізацію торгівлі та розширення торговельних потоків, називаючи це “Новим Шовковим шляхом”. Цей “Новий шовковий шлях” передбачає створення мережі економічних і транзитних зв’язків, яка б покрила Центральну та Південну Азію, і серцем, центром цієї мережі став би Афганістан [Blake... 2012].

⁷ В Вашингтоні состоялась міжнародная конференція “Центральная Азия, Афганистан и Новый Шелковый путь” // Казинформ. 17 ноября 2011. – <http://inform.kz/rus/article/2419785>

товекторної політики, розгляне всі пропозиції [Стратегическое партнерство... 2008, 18].

Казахстану і США вдалося налагодити “міцне стратегічне партнерство”, що є одночасно “широким і глибоким”, – сказав міністр закордонних справ РК Є. Казиханов на конференції у Вашингтоні, присвяченій двадцятиріччю встановлення дипломатичних відносин між США та Казахстаном і перспективам подальшого розвитку двосторонніх зв’язків [Казахстан и США... 2012]. Міністр підкреслив, що його країна проводить багатовекторну політику, націлену на підтримку конструктивних і плідних відносин з усіма державами. Така політика добросусідства спрямована насамперед на Китай і Росію, проте аналогічний зовнішньополітичний курс реалізується й по відношенню до Європи та США. Казахстан підтримує низку міжнародних ініціатив США, включаючи ідею “Нового Шовкового шляху”. У свою чергу Р. Блейк, присутній на конференції, назвав американсько-казахстанські зв’язки “справжнім партнерством, що усе більше набуває характер стратегічного” [Казахстан и США... 2012]. “Основа (відносин) – міцна, перспективи – блискучі”, – заявив представник зовнішньополітичного відомства США і порадив казахському уряду зосередитися на подальшій лібералізації демократичної системи республіки, зауваживши, що це піде на користь не лише самому Казахстану, але і його двостороннім відносинам зі Сполученими Штатами. Наприкінці березня 2012 р. посол РК у США повідомив, що казахстанська сторона виступає за залучення американського бізнесу до участі у проєкті “Торговий дім Астана – Кабул” і перетворення Актау на транспортно-логістичний хаб, що зв’язує Південну Азію з Європою. За словами посла, відкриття маршруту на південь відповідає корінним, довгостроковим інтересам Казахстану як найбільшій країні, що не має виходу до моря, і цьому можуть сприяти американські ініціативи по регіональній торгівлі, такі як “Новий Шовковий шлях” і TIFA⁸ [Идрисов 2012].

У серпні 2012 р. Р. Блейк, який презентує ідею “Нового Шовкового шляху”, виступив у Комітеті з іноземних справ Палати

⁸ TIFA – рамкова угода щодо розвитку відносин у галузі торгівлі та інвестицій між США, Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном, Туркменістаном і Таджикистаном (підписана у Вашингтоні в червні 2004 р.).

представників Конгресу із доповіддю про концепцію присутності США в Центральній Азії. Він зазначив, що Центральна Азія стає усе важливішою для Сполучених Штатів, які працюють із кожною країною по широкому колу політичних пріоритетів. Серед стратегічних пріоритетів – енергетичне співробітництво, спільна робота у сфері прав людини та розвитку демократії, а також спільна боротьба з незаконним обігом наркотиків та екстремізмом. Безпечний і стабільний Афганістан повинен бути інтегрований у стабільний, безпечний і процвітаючий регіон, а майбутнє виведення військ з Афганістану робить американське співробітництво із країнами Центральної Азії усе більше значимим. “Через механізм щорічних двосторонніх консультацій – а у випадку з Казахстаном ми можемо говорити про Стратегічний партнерський діалог, – ми прагнемо активізувати співробітництво з питань регіональної безпеки і підтримки Афганістану; домагатися розширення торгово-економічних зв’язків; сприяти прогресу у сфері демократії й дотримання прав людини...” – наголосив доповідач у своєму виступі [Blake... 2012]. Він підкреслив, що успіх “Нового Шовкового шляху”, звичайно, буде залежати від бажання країн-сусідів співробітничати, проте “ми передбачаємо появу регіону, де між країнами Центральної та Південної Азії і Афганістаном широко і легко йде обмін товарами та послугами” [Blake... 2012].

Р. Блейк у ході свого виступу також наголосив: вважається, що у Казахстані кращий інвестиційний клімат у центральноазіатському регіоні – численні міжнародні компанії розташовують у Казахстані свої штаб-квартири. Характеризуючи американсько-казахстанські відносини, Р. Блейк нагадав, що за останні 20 років американські компанії вклали в економіку Казахстану десь понад \$16,5 млрд. У цей час СП GE-Kazakhstan робить у Казахстані локомотиви, в Алма-Аті успішно працює центр доставки FedEx. Північна Дакота експортує в Казахстан велику рогату худобу в рамках угоди, що повинна пожвавити казахстанське тваринництво. Boeing заявив про угоди на суму близько 2 млрд. доларів лише за перший квартал 2012 року. Підкреслювалось, що Казахстан підтримує розширення торговельних зв’язків у регіоні та інвестував кошти в інфраструктуру Центральноазіатського регіонального економічного співробітництва. Сполучені Штати високо

оцінили і намір Казахстану допомогти у фінансуванні афганських національних сил безпеки після 2014 року – йдеться про щедрі програми з навчання тисячі афганських студентів у казахстанських університетах і професійно-технічних училищах... Разом із тим, Р. Блейк підкреслив: "...у нашому діалозі з Казахстаном ми продовжуємо наполягати на підтримці громадянського суспільства та захисті прав людини, у тому числі тих, що стосуються свободи слова та віросповідання. У рамках нашого Стратегічного діалогу будуть проведені форуми неурядових організацій в Астані та Вашингтоні, присвячені розвитку демократії і захисту прав людини" [Blake... 2012]. Проте, похваливши Казахстан за допомогу і підтримку, Роберт Блейк виїхав презентувати концепцію "Нового Шовкового шляху" в Ташкент, а не в Астану, як планував спочатку. Відомий фахівець К. Сироежкін пояснює цю ситуацію тим, що Казахстан занадто міцно прив'язаний до інтеграційних проектів, які патрує Росія. Узбекистан, навпаки, останнім часом демонструє своє відсторонення від цих проектів. Орієнтація на Узбекистан із боку США, на думку дослідника, чисто тактичний хід, головна мета якого – вплинути на зовнішньополітичні позиції Казахстану, особливо в контексті зниження рівня його участі в інтеграційних проектах разом із Росією та Китаєм [Константин Сыроежкін... 2012].

Привертає увагу, що найбільш послідовно визначення стратегічного партнерства казахстанською дипломатією застосовується для характеристики саме казахстансько-американських стосунків. Стратегічне партнерство між РК і США має свої характерні риси: так, тут щільна співпраця навколо низки міжнародних ініціатив США та у сфері оборони і безпеки виглядає вагомішою за торговельно-економічне співробітництво (хоча США залишаються для Казахстану одним із провідних інвесторів) та енергетичне партнерство. На нашу думку, зацікавлення, з яким сприйняло керівництво Казахстану нову регіональну політику США ("Новий Шовковий шлях"), суттєво посприяло переведенню щорічних казахстансько-американських політичних консультацій на рівень стратегічного партнерства. Так чи інакше, велике коло питань, пов'язане з майбутнім виведенням військ з Афганістану, яке постає перед американською стороною, перспективи подальшої співпраці в енергетичній галузі здаються міцним підґрунтям для

плідного розвитку казахстансько-американських відносин на найближчі роки.

ЛІТЕРАТУРА

Выступление Министра иностранных дел Республики Казахстан Ержана Казыханова на выездном заседании Комитета по международным делам, обороне и безопасности Мажилиса Парламента (Астана, 27 мая 2011 г.) // *Дипломатия жаршысы, 2011*, № 3 (30).

Дипломатия жаршысы, 2006, № 3 (9).

Идрисов Е. Казахстан – США: курсом стратегического партнерства // *Казахстанская правда. 31.03.2012.* – <http://www.kazpravda.kz/c/1333155643>

Казахстан и США смогли наладить “широкое и глубокое” стратегическое партнерство // *Вестник Кавказа. 1.02.2012.* – <http://www.vestikavkaza.ru/news/politika/diplomatia/51066.html>

Компании США добывают в Казахстане около 30 % нефти // *Kazakhstan Today. 18.05.2012.* – <http://www.kt.kz/?lang=rus&uin=1133167983&chapter=1153554888>

Константин Сыроежкин: США в Средней Азии переигрывают Россию // *ИА REGNUM. 22.08.2012.* – www.regnum.ru/news/fd-abroad/uzbek/economy/1563518.html

Национальная компания “Казахское информационное агентство (Казинформ)”. (Використані електронні адреси вказані у посиланнях).

Советник Назарбаева: Казахстан, стратегический партнер США, примет активное участие в ССП // *ИА REGNUM. 25.06.2012.* – www.regnum.ru/news/fd-abroad/uzbek/economy/1544933.html

Сотрудничество Республики Казахстан с Соединенными Штатами Америки // *МИД РК. 16.05.2012.* – http://portal.mfa.kz/portal/page/portal/mfa/ru/content/policy/cooperation/europe_america/35

Стратегическое партнерство США и Казахстана в XXI веке: состояние, проблемы, перспективы: Материалы “круглого стола” / Под ред. М. Е. Шайхутдинова. Алматы, 2008.

Т. Калиев: Политика равновесия. Интеграционный вектор на постсоветском пространстве // *ЦентрАзия. 30.05.2011.* – <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1306702440>

Blake, Robert O. U.S. Engagement in Central Asia // **U.S. State Department**. July 24, 2012. – <http://www.state.gov/p/sca/rls/rmks/2012/195500.htm>

Gast, Alice P. From Cold War to Warm Relations: Fertile Ground for Science Diplomacy in Central Asia // **Science & Diplomacy**. 03.09.2012. – <http://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/from-cold-war-to-warm-relations>

U.S., Kazakhstan Joint Statement on Strategic Partnership // **America.gov website**. 11 April 2010. – <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/April/20100412103638eaifas0.5645563.html>